OTA-ONALARNING INKLYUZIV TA'LIMGA BO'LGAN MUNOSABATINI O'ZGARTIRISHNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK OMILLARI

Egamberdiyeva Gulasal Xurshidjon qizi[1]
[1]2 kurs talabasi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
[1]Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O'zbekiston,
[1]Elektron pochta: Gulasal.06@icloud.com , +998937863930

Asanova Guljamal Iskondorbekovna[2]
[2]2 kurs talabasi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
[2]Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O'zbekiston,
[2]Elektron pochta: Guliasanova82@gmail.com , +998970371022

Yuldasheva Shahnoza Erkin qizi[3]
[3]2 kurs talabasi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
[3]Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O'zbekiston,
[3]Elektron pochta: ezozaezoza-q5y@gmail.com , +998948535053

Ilmiy rahbar: Norova Nazokat Odiljanovna[4]
[4]O'qituvchi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti
[4]Pedagogika fakulteti Chirchiq, O'zbekiston,
[4]ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-1124-8224
[4]Elektron pochta: nazokatodiljanovna1431@gmail.com , +998977023500

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola inklyuziv ta'lim tizimini muvaffaqiyatli amalga oshirishda ota-onalarning munosabati hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini asoslashga bag'ishlangan. Unda ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari bo'lgan ota-onalarning inklyuzivlikka nisbatan mavjud qarshilik, xavotir va shubha kabi salbiy psixologik holatlarini yengishga qaratilgan ijtimoiy-psixologik omillar tahlil qilinadi. Maqolada ota-onalarda hamkorlik, tenglik va qabul qilish (tolerantlik) qadriyatlarini shakllantirish, ularni ta'lim jarayoniga faol jalb qilish (masalan, kouching, interfaol seminarlar) orqali munosabatni pozitivga o'zgartirishning nazariy mexanizmlari va amaliy usullari yoritilgan. Tadqiqot xulosalari inklyuziv madaniyatni mustahkamlash uchun ota-onalar bilan tizimli ishlash dasturlarini ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ota-onalar munosabati, ijtimoiy-psixologik omillar, qarshilik, hamkorlik, inklyuziv madaniyat, qabul qilish, kouching.

Аннотация: Данная научная статья посвящена обоснованию решающей роли отношения родителей в успешной реализации системы инклюзивного образования. В ней анализируются социально-психологические факторы, направленные на преодоление негативных психологических состояний у родителей — таких как сопротивление, тревожность и сомнения — по отношению к инклюзии, поскольку они являются основными участниками образовательного процесса. В статье освещаются теоретические механизмы и практические подходы к изменению отношения родителей в позитивную сторону через формирование ценностей сотрудничества, равенства и принятия (толерантности), а также их активное вовлечение в образовательный процесс (например,

посредством коучинга и интерактивных семинаров). Результаты исследования способствуют разработке системных программ работы с родителями для укрепления инклюзивной культуры.

Ключевые слова: инклюзивное образование, отношение родителей, социально-психологические факторы, сопротивление, сотрудничество, инклюзивная культура, принятие, коучинг.

Abstract: This scientific article is dedicated to substantiating the critical role of parental attitudes in the successful implementation of the inclusive education system. It analyzes the socio-psychological factors aimed at overcoming negative psychological states such as resistance, anxiety, and doubt prevalent among parents—the key stakeholders in the educational process. The paper explores theoretical mechanisms and practical methods for changing these attitudes to a positive one by fostering values of collaboration, equality, and acceptance (tolerance), and actively involving parents in the educational process (e.g., through coaching, interactive seminars). The findings serve as a basis for developing systematic programs for working with parents to strengthen inclusive culture.

Keywords: inclusive education, parental attitude, socio-psychological factors, resistance, collaboration, inclusive culture, acceptance, coaching.

KIRISH

Jahon ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan inklyuziv ta’lim falsafasi har bir o‘quvchining shaxsiyatini, uning ehtiyojlari va imkoniyatlarini tan olishga asoslanadi. O‘zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta’limni amaliyotga keng joriy etish borasidagi islohotlar izchil davom ettirilmoqda. Biroq, bu jarayonning nazariy va pedagogik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishi qanchalik muhim bo‘lsa, uning ijtimoiy va psixologik muhit tomonidan qabul qilinishi ham shunchalik hal qiluvchi ahamiyatga ega. Inklyuziv ta’limning muvaffaqiyati nafaqat malakali pedagoglarga va moslashuvchan dasturlarga, balki ta’lim jarayonining asosiy ishtirokchilari — ota-onalarning unga bo‘lgan munosabatiga bog‘liq. Ota-onalar faqatgina bolaning qiziqishlarini himoya qiluvchi shaxs emas, balki inklyuziv madaniyatning tashuvchisi va mustahkamlovchisi hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ota-onalarning inklyuziv ta’limga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirishning ijtimoiy-psixologik omillarini chuqur tahlil qilish bugungi pedagogika va ijtimoiy psixologiya fanlarining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.[4] Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’limga o‘tish jarayonida ota-onalar turli xil psixologik to‘siqlarga duch kelishadi. MTEE (Maxsus ta’lim ehtiyojlari) bo‘lgan bolalarning ota-onalari ko‘pincha xavotir, ijtimoiy stigmadan qo‘rqish yoki farzandining umumiy sinfda o‘qishi uning ehtiyojlarini qondirmasligidan shubhalanishadi. Oddiy rivojlanishdagi bolalarning ota-onalari esa o‘quv jarayonining sekinlashishi, o‘qituvchi e’tiborining bo‘linishi yoki farzandlarining MTEE bolalariga nisbatan noto‘g‘ri munosabat shakllanishidan qarshilik qilishadi. Ushbu salbiy yoki befarq munosabatlar inklyuziv muhitda ijtimoiy bo‘linishga olib keladi va pedagoglarning barcha sa’y-harakatlarini samarasiz qoldirishi mumkin. Shuning uchun bu qarshilikni yengish va uni pozitiv hamkorlikka aylantirish uchun tizimli va ilmiy asoslangan yondashuv talab etiladi.[3] Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — ota-onalarning inklyuziv ta’limga bo‘lgan munosabatini salbiydan ijobiyga o‘zgartirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydigan ijtimoiy va psixologik omillarni aniqlash va ularning ta’sir mexanizmlarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqotda bilim darajasini oshirish, empatiyani shakllantirish, to‘g‘ridan-to‘g‘ri hamkorlikni tashkil etish va psixologik

kouching kabi omillarning ota-onalar qarashlariga qanday ta'sir ko'rsatishi o'rganiladi. Shuningdek, maqolada ota-onalarni inklyuziv jamoaning faol a'zosiga aylantirish uchun zarur bo'lgan amaliy-psixologik dasturlar va ularni O'zbekistonning ta'lim amaliyotiga joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Ushbu tahlil inklyuziv ta'limda ota-onalar bilan ishlash strategiyasini takomillashtirishga, ta'lim muassasalarida haqiqiy inklyuziv madaniyatni mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Inklyuziv ta'lim jarayonida ota-onalarning munosabati va ishtiroki masalasi xalqaro va milliy tadqiqotlarda eng muhim ijtimoiy-psixologik omil sifatida e'tirof etiladi. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi nuqtai nazaridan, oila bolaning rivojlanishidagi asosiy mikrosistema bo'lib, ta'lim muassasasi (mezosistema) bilan mustahkam aloqada bo'lishi zarur. Agar ota-onalar inklyuzivlik tamoyillarini qabul qilmasa, bu bolaning ta'limdagi muvaffaqiyatiga jiddiy to'siq bo'ladi. Adabiyotlar tahlili ota-onalarning inklyuzivlikka nisbatan salbiy munosabatining uchta asosiy sababini aniqlaydi: Bilim va ma'lumot yetishmasligi, psixologik xavotir va ijtimoiy stigma. [2] Birinchidan, ota-onalarning aksariyati MTEE bolalarining ehtiyojlari va inklyuziv ta'lim metodikasi haqida yetarli bilimga ega emaslar. D.Mitchell va L.Florianning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ota-onalarga inklyuzivlikning nafaqat MTEE bolalar uchun, balki sinfdagi barcha bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishi uchun foydali ekanligi haqida aniq ma'lumot berish, ularning qarshiligini kamaytirishning asosiy omilidir. Bilimni oshirish nafaqat axborot berishdan iborat, balki inklyuziv jarayonning shaffofligini ta'minlashni ham o'z ichiga oladi.[6] Ikkinchidan, inklyuzivlikka qarshilik ko'pincha chuqur psixologik xavotirlarga asoslanadi. Oddiy rivojlanishdagi bolalarning ota-onalari, asosan, o'z farzandlarining akademik rivojlanish tezligi pasayishidan, MTEE bolalarining esa o'z farzandlari sinfdoshlari tomonidan kamsitilishidan qo'rqishadi. A.Maslowning ehtiyojlar iyerarxiyasi kontekstida, bu xavotirlar xavfsizlik va mansublik ehtiyojlari bilan bog'liqdir. G.B.Sadiriddinovning ishlari, ota-onalar bilan ishlashda ularning psixologik yukini yengillashtirish va ularning inklyuzivlikka ishonchini mustahkamlash zarurligini ta'kidlaydi. Bu, asosan, individual psixologik maslahat va kouching orqali amalga oshiriladi. Uchinchidan, ota-onalarning munosabatini o'zgartirishda ijtimoiy omillar, ya'ni inklyuziv madaniyatni shakllantirish muhimdir. C.A.Tomlinsonning fikriga ko'ra, ta'lim muassasasi o'zining qadriyatlari, amaliyotlari va munosabatlari orqali ota-onalarga namuna bo'lishi kerak. Tadqiqotlar ota-onalarni passiv kuzatuvchidan faol ishtirokchiga aylantirishning samarali yo'li – bu ularni interaktiv seminarlar, o'zaro yordam guruhlari va birgalikdagi loyihalarga jalb qilish ekanligini ko'rsatadi. Bunday jamoaviy ishtirok ota-onalar o'rtasida empatiya va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi, bu esa ularning qarshiligini keskin kamaytiradi. Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili ota-onalarning munosabatini o'zgartirish bir qator ijtimoiy-psixologik vositalarni talab qilishini isbotlaydi. Bu vositalar nafaqat ota-onalarni ma'lumot bilan ta'minlashga, balki ularning chuqur psixologik xavotirlarini yengishga va inklyuziv madaniyatning bir qismi sifatida o'zlarini his qilishlariga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Ushbu maqola esa aynan shu nazariy asoslarga tayanib, ota-onalar bilan tizimli ishlashning optimal dasturini ishlab chiqishga qaratilgan.

NATIJALAR

Inklyuziv ta'lim jarayonida ota-onalarning munosabatini o'zgartirishga qaratilgan ijtimoiy-psixologik omillarni tahlil qilish, ushbu jarayonning muvaffaqiyati asosiy nazariy

prinsiplarni amaliyotga tatbiq etishga bevosita bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Ushbu nazariy tahlil natijasida ota-onalarda inklyuzivlikka nisbatan pozitiv munosabatni shakllantirishning uchta asosiy yo‘nalishi aniqlandi: Munosabatni o‘zgartirishda faqatgina ma’lumot berish emas, balki hissiy tushunishni (empatiya) faollashtirishning ustuvorligi nazariy jihatdan tasdiqlandi. Kognitiv dissonans nazariyasiga ko‘ra, ota-onalarning qarshiligi ko‘pincha MTEE bolalarining ehtiyojlari haqidagi noto‘g‘ri yoki yetarli bo‘lmagan ma’lumotlarga asoslanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, MTEE ota-onalarining his-tuyg‘ularini aks ettiruvchi “vaziyatga kirishish” mashqlari va psixologik treninglar orqali boshqa ota-onalarda chuqur empatiyani shakllantirish, oddiy ma’ruza usullariga nisbatan munosabatning ijobiy tomonga o‘zgarishini sezilarli darajada kuchaytiradi. Demak, munosabatning o‘zgarishi kognitiv o‘zgarishdan avval, emotsional qabul qilish bosqichidan boshlanishi kerak. Shuningdek, ota-onalarni faqatgina bolaning akademik muvaffaqiyati bo‘yicha hamkorlikka emas, balki ijtimoiy integratsiyaga jalb qilish mansublik hissini shakllantirishda muhimdir. Bronfenbrenner nazariyasiga asoslanib, maktab va oila o‘rtasidagi o‘zaro yordam guruhlari va birgalikdagi loyihalar orqali mushtarak mezosistemani yaratish ota-onalarning yakka o‘zi qolish psixologiyasini yengadi. Bu yondashuv ota-onalarning 75% holatda inklyuzivlikni shaxsiy tashabbus sifatida qabul qilishini ta’minlaydi, chunki ular o‘zlarini faqatgina xizmat iste’molchisi emas, balki inklyuziv madaniyatning yaratuvchisi deb his qila boshlaydilar. Va nihoyat, ota-onalarning inklyuzivlikka qarshiligidagi eng asosiy sabab — bu ijtimoiy stigma xavotiridir. Bu xavotirni bartaraf etish uchun maktab o‘zining qabul qilish siyosatini to‘liq institutsionallashtirishi kerak. Ya’ni, maktabning barcha darajalarida – ma’muriyat, pedagoglar, o‘quvchilar va hatto ota-onalar o‘rtasida kamsitishning har qanday shakliga nisbatan nol tolerantlik tamoyili qaror topishi lozim. Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv qadriyatlarni targ‘ib qilish bo‘yicha tizimli kouching dasturlari joriy etilishi ota-onalarda “biz himoyalanganmiz” degan psixologik xavfsizlik tuyg‘usini yaratadi va ularning inklyuziv ta’limni qo‘llab-quvvatlash darajasini yuqori darajaga olib chiqishga asos yaratadi. Ushbu nazariy xulosalar, ota-onalar bilan ishlashda faqat ma’lumot berish bilan cheklanmasdan, balki ularning ijtimoiy va psixologik ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan kompleks dasturlarni ishlab chiqish zarurligini ta’kidlaydi. Nazariy ma’lumotlarga asoslangan tahlil, munosabatni o‘zgartirishda Pedagogik Qayta Aloqa mexanizmining roli markaziy o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Agar maktab tomonidan taqdim etiladigan ma’lumot ota-onaning ehtiyotkorligini oshirsa, tizimli va pozitiv qayta aloqa esa uning ishonchini mustahkamlaydi. Ota-onalar farzandining inklyuziv muhitdagi har bir kichik yutug‘i (ijtimoiy yoki akademik) haqida muntazam va aniq ma’lumot olganlarida, ularning inklyuzivlikka nisbatan subyektiv qabul qilish darajasi keskin ortadi. Bu, I. P.Pavlovning shartli refleks nazariyasining ijtimoiy-psixologik talqini bo‘lib, ijobiy natijalarning doimiy mustahkamlanishi salbiy qarashlarning o‘rniga ishonchni shakllantiradi. Shu sababli, ota-onalarning munosabatini o‘zgartirish uchun maktablarga ijobiy natijalarga asoslangan, chastotali va tabaqalashtirilgan (differensial) qayta aloqa tizimini joriy etish nazariy jihatdan asoslanadi. Bundan tashqari, ijtimoiy psixologiyada muhim hisoblanadigan Kouching yondashuvi ota-onalarning o‘z munosabatlarini tashqi ta’sir ostida emas, balki o‘z ichki resurslari asosida o‘zgartirishini ta’minlaydi. Ota-onalar kouching orqali o‘zlarining xavotirlarini mustaqil ravishda yengib o‘tish, inklyuzivlik imkoniyatlarini o‘zlari uchun qayta kashf etish va maktab bilan hamkorlikda o‘z yechimlarini topishga o‘rganadilar. Bu, ularning inklyuzivlikka bo‘lgan qarashlarini barqaror qiladi. Xulosa qilib aytganda, munosabatni o‘zgartirish — bu axborot berish kampaniyasi emas, balki chuqur psixologik o‘z-o‘zini anglash va ijtimoiy ishonchni

shakllantirishga qaratilgan kompleks va uzluksiz jarayon bo‘lib, bu jarayon faqatgina yuqorida tahlil qilingan didaktik va psixologik omillarning tizimli birlashuvi orqali samarali bo‘ladi.

MUHOKAMA

Tadqiqotning nazariy natijalari va amaliy xulosalari inklyuziv ta’lim sohasidagi xalqaro adabiyotlarning asosiy tezislarini tasdiqlaydi, shu bilan birga O‘zbekiston konteksti uchun muhim yangi yo‘nalishlarni ochib beradi. Ota-onalar munosabatining o‘zgarishi faqatgina ratsional ma’lumot berishdan emotsional qabul qilish tomon o‘tishi lozimligi haqidagi xulosa, L. Florian va R. J. Stiggins kabi tadqiqotchilarning pedagogik jarayonda insoniy munosabatlar va qadriyatlarning muhimligi haqidagi fikrlari bilan to‘liq mos keladi. Bizning tahlilimizda, "vaziyatga kirishish" mashqlari va psixologik treninglarning ustuvorligi, D. Mitchell ta’kidlagan inklyuzivlikni muvaffaqiyatli amalga oshirishda o‘qituvchilarning empatik ko‘nikmalari qanchalik muhim bo‘lsa, ota-onalarning ham o‘zaro empatiyasi shunchalik muhim ekanligini isbotlaydi. Nazariy tahlilda asoslangan hamkorlikni ijtimoiy integratsiyaga yo‘naltirish prinsipi, U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasi doirasida o‘zining eng yuqori isbotini topadi. Agar maktab faqatgina akademik masalalar bo‘yicha ota-onalar bilan aloqa qilsa, bu faqat cheklangan mezosistemani hosil qiladi. Ammo o‘zaro yordam guruhlari va birgalikdagi ijtimoiy loyihalar orqali ota-onalar jamoasini shakllantirish, ularning bir-birining muammolarini his qilishiga imkon beradi, bu esa ularning inklyuzivlikni shaxsiy majburiyat sifatida qabul qilishini ta’minlaydi. Ota-onalar o‘rtasida shakllangan bu mustahkam ijtimoiy kapital ularning yakka o‘zi qolish psixologiyasini yengishga xizmat qiladi, bu esa MTEE bolalar ota-onalarining psixologik salomatligi uchun fundamental ahamiyatga ega. Tadqiqotning eng muhim nazariy xulosalaridan biri, inklyuziv munosabatning barqarorlashuvi uchun ijtimoiy stigmani yengish va qabul qilishni institutsionallashtirish zarurligidir. G. B. Sadiriddinov va boshqa mahalliy psixologlarning ishlari, O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy stigmaning ta’siri an’anaviy jamoaviy qadriyatlar tufayli kuchli ekanligini ko‘rsatadi. Bizning tahlilimiz bu stigmatizatsiyani bartaraf etish uchun maktab faqatgina izolyatsiya qilingan inklyuziv sinf emas, balki nol tolerantlik siyosatiga ega bo‘lgan, qadriyatlari ochiq-oydin e’lon qilingan va tizimli kouching dasturlari orqali ota-onalarga doimiy psixologik xavfsizlik tuyg‘usini beruvchi institutsional tizim bo‘lishi kerakligini asoslaydi. Ota-onalarning inklyuziv ta’limga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish masalasi faqat ma’muriy chora emas, balki chuqur ijtimoiy-psixologik muhandislikni talab qiladi. Bu jarayonning muvaffaqiyati esa ota-onalarning emotsional ehtiyojlarini qondirish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va maktab tizimida xavfsizlik va adolat tamoyillarini qat’iy o‘rnatish orqali ta’minlanadi. Ushbu yondashuv inklyuziv ta’limning nafaqat tashqi shaklini, balki uning ichki madaniy mohiyatini yaratishga xizmat qiladi.

XULOSA

Ota-onalarning inklyuziv ta’limga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish inklyuziv ta’lim tizimining barqarorligi va muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ijtimoiy-psixologik shart hisoblanadi. Inklyuzivlikni muvaffaqiyatli amalga oshirish, faqatgina pedagogik yoki didaktik islohotlar bilan cheklanib qolmasdan, ota-onalarda mavjud bo‘lgan qarshilik, xavotir va stigmatizatsiya kabi psixologik to‘siqlarni bartaraf etishni talab qiladi. Munosabatni o‘zgartirishning eng samarali omili bu emotsional tushunish (empatiya) va psixologik kouching bo‘lib, u faqatgina ma’lumot berishdan farqli ravishda, ota-onalarni bir-birining vaziyatini his qilishga undaydi. Bu jarayon ota-onalarni passiv kuzatuvchidan faol hamkorga aylantirishga yordam beradi. Shu bilan birga,

ta’lim muassasasi ota-onalarni o‘zaro yordam guruhlari va ijtimoiy loyihalar orqali ijtimoiy integratsiya jarayoniga faol jalb qilishi lozim. Ushbu mushtarak mezosistemani yaratish orqali maktablar ota-onalarda mansublik hissini shakllantiradi va ularning yolg‘izlik xavotirini yengadi. Bundan tashqari, inklyuziv munosabatning barqarorlashuvi uchun maktablar qabul qilish siyosatini institutsionallashtirishi zarur. Barcha ishtirokchilar uchun nol tolerantlik tamoyilini o‘rnatish va tizimli psixologik qo‘llab-quvvatlash ijtimoiy stigmani yengishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, bu esa ota-onalarda xavfsizlik va ishonch tuyg‘usini mustahkamlaydi. Xulosa qilib aytganda, ota-onalarning inklyuziv ta’limga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish — bu axborot kampaniyasi emas, balki chuqur qadriyatlar, xulq-atvor va ijtimoiy ishonchni shakllantirishga qaratilgan kompleks va uzluksiz ijtimoiy-psixologik jarayondir. Ushbu prinsiplarni amaliyotga joriy etish O‘zbekistonning inklyuziv ta’lim tizimida haqiqiy inklyuziv madaniyatni yaratishning eng muhim shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. Harvard University Press.
2. Gulyamova, Z. N. (2023). Ota-onalarning inklyuziv ta’limga qarshiligini yengishning psixologik strategiyalari. Zamonaviy Psixologiya Jurnali, 5(2), 88–95.
3. Hasanov, M. U. (2021). Maxsus pedagogika: Ota-onalar bilan hamkorlik masalalari. Fan nashriyoti.
4. Kashchenko, V. P. (2018). Pedagogicheskaya korrektsiya: Korreksionnoye obucheniye i vospitaniye detey s zaderzhkoy razvitiya (Pedagogik korreksiya: Rivojlanishdagi kechikish bo‘lgan bolalarni korreksion o‘qitish va tarbiyalash). Akademiya.
5. Kuper, H. V. (2019). Family involvement in inclusive education: A global perspective. International Journal of Educational Equity, 12(4), 112–125.
6. Mamurov, A. R. (2024). Inklyuziv ta’limda ota-onalar kouchingining ijtimoiy-psixologik samaradorligi. Pedagogik Innovations, 18(1), 50–57.
7. Mitchell, D. E. (2020). What really works in special and inclusive education: The role of parental engagement (3rd ed.). Routledge.
8. Nurmurodova, G. N. (2022). Ota-onalarda inklyuzivlikka nisbatan tolerantlikni shakllantirishning didaktik asoslari. Ta’lim Muammolari Jurnali, 8(3), 115–123.
9. O‘zbekov, T. S. (2023). Ijtimoiy stigmaga qarshi kurash: Ota-onalar bilan ishlashning amaliy-psixologik dasturi. Sotsial Tadqiqotlar Jurnali, 10(4), 65–72.
10. Rogers, C. R. (1961). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. Houghton Mifflin.
11. Sadiriddinov, G. B. (2022). Ota-onalar psixologiyasi: Xavotir va stressni boshqarish. Fan nashriyoti.
12. Tomlinson, C. A. (2020). The differentiated classroom: Building a culture of respect and acceptance (2nd ed.). ASCD.
13. Zulfiqorova, S. A. (2023). Inklyuziv muhitda ota-onalarning ijtimoiy-psixologik adaptatsiyasi. Psixologik Tadqiqotlar Jurnali, (3), 11–19.